

УДК 007 : 304 : 070

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА УНР ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЮ ПРЕСОЮ

ПАВЛЮК Ігор,

д-р наук із соц. комунік., проф.,

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, вул. Михайла Грушевського, 4, Київ-1, 01001, Україна, e-mail: admin@ilnan.gov.ua

У статті висвітлено рольові тенденції активної взаємодії суспільних інституцій та преси різних політичних напрямків та ангажувань (релігійної, освітньої, громадсько-політичної) у комунікаційному полі на межі переформатування фундаментальних засад українського етносу та формування самостійної української держави, спроби виходу її із колоніальної залежності, знаходження та утвердження нею свого оригінального і достойного місця у загальносвітовому суспільно-політичному контексті, де українські за мовними та ідеологічними ознаками часописи дискутували між собою та з ворожими засобами масової інформації, демонструючи різні шляхи та орієнтації до спільної мети: побудови України, а репрезентантами тих чи інших дискурсів були конкретні патріотичні особистості: священики, вчителі, письменники тощо, які з різних міркувань виступали у пресі під псевдонімами, маркуючи у різних журналістських жанрах українські ідеологеми, концепти, доктрини, сформовані власне у час УНР і традиційно продовжені у 1920–30 роках аж до нашого часу, події в якому через сто років розвиваються подібним чином.

Ключові слова: інформаційний простір, ідеологеми, державотворчість, газети, журнали, тоталітаризм, демократизм, комунікація.

Вступ. Давно підмічена циклічність історії спокушує, мотивує дослідників-гуманітаріїв вивчати закономірності одних історичних часопросторів і проектувати їх на інші, знаходячи процесуальні тотожності, подібності, щоби прогнозувати, адекватно реагувати на них. Такі компаративістські паралелі однозначно напрошуються при вивченні культурно-інформаційного простору, зокрема функціонування україномовної та українськомовної преси західних областей України 1917–1920-х рр. і наших днів у контексті державотворення із символічною сотнею років посередині: між Українською Народною Республікою та сучасною Україною. І якщо радянська Україна переживала фізичний і духовний геноцид, організований більшовиками, то західні українські землі опинилися між двома вогнями: польським шовінізмом та російським більшовизмом. У цих умовах преса стала активно деформованим політичною («несвоєю») владою дзеркалом національного буття, через певні історичні обставини інтегрованого в інформаційний та географічний простір народів-сусідів. Часописи, які б обслуговували різні сфери суспільного життя рідною мовою, ставали об'єктивною, реальною потребою, трансформованим інстинктом самозбереження нації. Недаремно стосовно преси американський президент Т. Джефферсон (1743–1826) висловився, що він краще б жив у країні, де є часописи, а відсутні закони, ніж у країні, де є закони, а відсутні часописи. Англійський король Едвард VII бажав би бути редактором впливового часопису, якщо не був би королем [цит. за.: 1, с. 191].

Пресу називали «сьомою великою державою», «четвертою владою». Однак усе це стосувалося преси націй державних, які справляли не лише інформаційний, але й соціально-політичний, економічний вплив на світову громадськість. А що можна сказати про періодичні друковані видання націй-колоній, недержавних, залежних народів, географічно різні частини яких належали до різних, часто ворогуючих між собою держав?

Чи не найхарактерніший приклад подібного етногенезу, географічного детермінізму «четвертої влади» – західна Україна 1917–1920-х рр., з одного боку на

© Павлюк І., 2017

яку тиснула «панська Польща», з іншого – імперська Росія зі своїми опозиційними та офіційними ЗМІ, які, у свою чергу, боролися між собою, як боролися між собою за право на істину в останній інстанції і проукраїнські часописи. Так під польською окупацією західноукраїнських земель закрили «Діло». Подальше існування української преси було надзвичайно утруднене заборонами, конфіскаціями, ув'язненнями редакторів. У особливо тяжких умовах перебувала преса на північно-західних землях, відмежованих польським урядом від галицько-великоукраїнських впливів так званим сокальським кордоном. Тому, приміром, преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя під владою польської держави характерна своєю несталістю, нестабільністю, квазіполітичною заангажованістю.

Боротьба за Україну активізувалась. Так, Союз Визволення України у 1917 р. відкривав на Холмщині українські школи, відбувалися з'їзди холмщан (зокрема у Києві, 12 квітня 1917 р.), було зорганізовано Всехолмський з'їзд із кредо: «Геть з Польщею, ми є українці і хочемо належати до України й Києва», на якому був присутній холмщак за походженням Голова Центральної Ради Михайло Грушевський. Після цієї події Центральна Рада 27 листопада 1917 р. ухвалила резолюцію, згідно з якою Холмщина й Підляшшя стали складовою частиною Української Народної Республіки. Відповідно, за Берестейським договором від 9 лютого 1918 р. між Україною і союзом чотирьох держав, Холмщину й Підляшшя визнано складовою частиною УНР, а вже влітку 1920 р. Холмщина була тимчасово окупована більшовицькими військами. І знову у 1921 р. польський тиск на цих землях посилювався у всіх сферах соціально-політичного буття: ополячувались школи, окатоличувались православні храми.

Українці ж, у свою чергу, протидіяли цьому, заснувавши на цих історично українських теренах громадську організацію «Рідна хата», об'єднувались у кооперативи, що підпорядковувались Ревізійному Союзові українських кооперативів у Львові, відкривали філії та доми молитов, оскільки влада не дозволяла відкривати церков. Поляки ж ліквідували навіть назву «Україна», – у березні 1920 р. запроваджено назву «Малопольська». На історичній Волині, що також входила до складу Польщі, становище було дещо легшим. Із 1920-х рр. національним життям керувала група свідомої інтелігенції, пов'язаної з діячами Холмщини, Підляшшя й Галичини. Існували об'єднана репрезентація волинян у сеймі й сенаті, зв'язок волинських і галицьких політичних рухів, співпраця в діяльності «Просвіт», діяла група свідомих українських православних священиків, яка в межах православної церкви в Польщі розгорнула роботу навколо української єпархії, що була раніше об'єктом чорносотенної політики російського уряду.

Мета статті – визначення функціонально-структурних параметрів і змістових особливостей регіональної журналістики як структурної частини загальноукраїнського інформаційного простору у період творення держави – Української Народної Республіки. Комплексно аналізуючи друковані засоби масової інформації етнічних українських територій, що в різні періоди були підпорядковані державам із різними типами влади та управління (Російська імперія, Польща, СРСР, Україна), підтвердити гіпотезу про історичну стабільність і циклічну активізацію національних архетипів та роль преси окремого регіону як вирішального чинника залученості частини етносу до загальнонаціональних соціополітичних процесів.

Основні завдання дослідження: 1) аналіз масовокомунікаційних основ формування етнокультурної і політичної ідентичності регіону у зв'язку із динамікою становлення національної і державницької свідомості у загальноукраїнському масштабі; 2) характеристика домінантних етнокультурних вартостей публічного дискурсу на історично специфічній етнічній території; 3) вивчення форм відтворення змісту національної культури в умовах політичних системних змін, зокрема тенденцій до культурної резистентності чи, навпаки, посилення патогенних орієнтацій медіа в

умовах ідеологічного пресингу з боку чужонаціональних політичних режимів; 4) дослідження інтерпретацій історичних фактів у медіа з погляду різних політичних та суб'єктивно-авторських ідеологій, аналіз проблеми концептуальних нашарувань та ідеологічних фільтрів при використанні джерел дослідження теми; 5) розвиток теоретичних узагальнень і порівнянь у термінологічних рамках: тоталітаризм-демократизм, комунікація-квазікомунікація, правда-брехня – за методологією, що включає партійно-релігійно-національний та інші структурні принципи класифікації періодичних видань; визначення діапазону тематичної, жанрової, стильової розмаїтості преси, аналіз її формально-поліграфічних характеристик, що залежали від реалій часу, політичних та економічних умов, державного устрою тощо.

Методи дослідження. Тематично-хронологічний (часописи згруповані та проаналізовані за сферами буття – кооперативна преса, науково-мистецька, освітня тощо), проблемно-хронологічний (комплексно-аналітичне групування матеріалу на основі політичної заангажованості часописів). Загалом же пресу досліджено за максимального дотримання принципів безсторонності, об'єктивності, історизму. Застосовано комплексно-аналітичні, бібліографічно-описові, жанрово-видові ідеологічно незаангажовані методи вивчення публікацій західноукраїнської преси періоду існування УНР.

Результати й обговорення. У період формування української держави (УНР) закономірно активізувалася й українська преса на всьому історичному просторі потенційної України, зокрема на західних її територіях, першим репрезентантом якої в цей час був український волинський часопис «Громадянин» (1917), неофіційним продовженням якого стала «Волинська газета», а згодом – «Громада» (1920), адже зміна назв часописів (нестабільність) була у ті часи й у тих умовах явищем закономірним (надалі «Громада» перетворилась в «Українську громаду» (1926–1929). Динамічна нестійкість стану тодішнього суспільства відбивалася на його «дзеркалі», подекуди кривою, але частіше – об'єктивному.

Практично вся преса періоду УНР виходила у світ під «шапками»: «Хай живе Українська Народна Республіка!», «Хай живе й міцніє Українська Народна Армія!», «Газету не знищуйте, а передавайте з рук до рук!!!». Під час воєнних дій 1919 р. ці видання відігравали роль бойових листків, агіток у крапцюму розумінні цих слів.

«Необхідність Самостійної Української Народної Республіки повинна стати ясною і зрозумілою для кожного. Необхідно розвіяти той туман, ту мару, що напустили на очі народові нашому його закляті вороги москалі та поляки» [8], – наказує одне з багаточисельних звернень у часописах саме цієї типологічної групи, серед яких: «Громадянин» (1917), «Вістник Краєвого Комісаріату української народної республіки на Холмщину, Підляшшя й Полісся» (1918), «Вільна Україна» (1919. – 26 берез.), «Надія України» (1919. – 11 трав.), «Український козак» (1919), «Дзвін» (1919), «Вістки сірих» (1919). Ці часописи функціонували у справді екстремальних у формо- та змістоконтекстах творення держави в боротьбі з зовнішніми та внутрішніми її ворогами та опонентами.

У 1914–1918 рр. північно-західні українські землі зазнали великих втрат через воєнні дії на їх території. Чимало населення було евакуйовано. У Володимирі-Волинському, наприклад, під австрійською окупацією почалася культурно-освітня робота, організована групою українських січових стрільців. Революція 1917 р. принесла перші паростки національного відродження на Волинь. Губерніальним комісаром Центральної Ради в Житомирі став уродженець Волині А. В'язлов. Створена була мережа українських шкіл, «Просвіт» і кооперативів. З наступом більшовиків на Україну на північно-західних землях (зокрема, на Волині) тривали бої частин Центральної Ради з сьомою російською армією. В Житомирі у цей час продовжувала свою діяльність Центральна Рада [4, с. 92–110]. На Волині здійснювалися операції українських військ на протибільшовицькому фронті навесні 1919 р., коли Рівне ста-

ло тимчасовим осередком уряду УНР. Трохи пізніше відбувалися бої з поляками, які в травні 1919 р. окупували західну Волинь (відрізок отамана Осецького), згодом знову – боротьба з більшовиками, які в 1920 р. зайняли східну Волинь. У листопаді 1921 р. відбувся рейд волинської групи військ генерала Ю. Тютюнника. 359 українських вояків, що не змогли прорватись із оточення на заході, були розстріляні в Новому Базарі. Протибільшовицька боротьба у цей час проявлялася через численні повстання, доки за Ризьким миром 1921 р. УРСР і Польща не поділили північно-західні землі між собою [2, с. 307].

Отож, «газета політична, економічна та літературна» «Громадянин» (1917–1919), видавало яку в Житомирі товариство «Єднання» під редагуванням М. Луцкевича, була першою газетою досліджуваного нами періоду. «Хай живе українська народня республіка!» – під таким гаслом вийшли шосте (1918) та восьме (1919) числа газети. «Настрій населення гарний, бадьорий. Всі з великим довіррям відносяться до Директорії, як органу У.Н.Р. З козаками поводяться добре, постачають їм харчі, одіж. За грабіжництво розстріляно 3 чоловік. Мобілізація проходить дуже гарно», – зафіксовано в інформації на 4-й сторінці ч. 6 під заголовком «Настрій на селах». Це число – дзеркало перелому у соціально-політичному житті краю, тож у статті «Голос народа» за підписом Хв. Ст-кий повідомлялося: «Зі всіх кінців нашої Волині й цілої України несеться веселий та вдячний гомін визволення трудового люду з того тяжкого ярма, в якому він опинився через зрадника Скоропадського, який віддав був його на поталу поміщицько-бюрократичній реакції, на цілковите національне поневолення російським чорносотенцям та під німецьку «опіку»...».

Такими були політична позиція і платформа часопису, що під своїми рубриками «Телеграми», «Хроніка», «Об'ява», «Справочний відділ», «Ріжні вісти» друкує різножанрові матеріали на захист Директорії («Деклярація Директорії Укр. Нар. Республіки», «Країна сліз і горя», «Більше світла», «Пісня про ткача Катревича, що в усіх партіях був», «Про одну кооперативну книжку», «Приїзд галицьких депутатів» та ін.), зміст яких переважно зводиться до тези: «На долю Директорії випало велике щастя визволити Україну від ворогів, котрі чорною зграєю насунулись зо всіх сторін на наш чудовий рідний Край» («Країна сліз і горя». – 1918. – Ч. 6). У ч. 8 за 1919 р. – лозунгові посторінкові шапки: «Хай живе З'єднана Побідоносна Українська армія!», «Слава невтомним Українським Повстанцям – слава!», «Слава Українським Орлам-Січовикам – Слава!», «Хай живе Український Мойсей – Головний Отаман Симон Васильович Петлюра і Висока Директорія!».

Часопис констатує необхідність боротьби як із ворогом зовнішнім, так і з внутрішнім: «Після дев'ятимісячної нечуваної жорстокої боротьби з московськими окупантами-комуністами, українськими республіканськими військами, нарешті, здобуто столицю і колиску державности українського трудового народу – Київ» (1919. – Ч. 8). Судячи зі змісту, у 1919 р. газета стала більш оперативно-інформаційною, менш аналітичною. З'являються оголошення, реклама товарів побутового, господарського вжитку та накази Волинського губернського комісара.

У матеріалі «Зрадники України» за підписом (УКР) затавровано: «Ціла низка нікчемних люців заради власної користи зрадила рідному народу і пішла поруч з його гнобителями. Це – Коцюбинські, Лебединці, Полозови, Скрипники, Панаси Любченки, Мазуренки, Кас'яненки, Рафеси, Авдієнки, Ястржемські і інші... Це активні палачи-предателі і зрадники народу українського». Публікації такого типу наштовхують на думку про те, що газета «Громадянин» була свого роду «бойовим листком» нової української влади, її пропагандистом-організатором; односторонньо-емоційною із об'єктивних історичних причин: «Галичина й лівобережна Україна стогнуть під ярмом наглих чужинців. Мусимо в цей день глибоко усвідомити, що тільки міцною організацією всіх наших сил, систематичною й плановісною роботою на всіх царинах державно-національного будівництва ми зможемо закріпити

підвалини нашої незалежності і нашої народньої Республіки» (1919. – Ч. 8). Видання містить різнопланові оголошення. Серед підписів, які зустрічаються під матеріалами «Громадянина», – М. Денисенко, Згнанець, Сем. Далекозорий, Списав Онисько.

Продовженням «Громадянина» став «тижневик суспільно-політичного і економічно-громадського життя» «Громада» (1920) у Луцьку під редактуванням У. Піліпчака та Олени Левчанівської, сенатора М. Черкавського. Часопис мав 16 сторінок, подавав рубрики: «Хроніка (Україна, Польща, Московщина, Біларусь, Чехословаччина...)», «Останні новини», «Справочний відділ». Основну частину видання займають теоретичні матеріали на «суспільно-політичні та економічно-господарські» теми, серед яких: «Од Отамана Петлюри до українського народу» (ч. 1), «Маніфест Пилсудського до Українців» (ч. 1), «Українське життя поза-кордоном» (ч. 1), «Англія і Україна» (ч. 1), «Незалежна Україна і московський імперіалізм» (ч. 2), «Просвіта» (ч. 2).

Практично повністю ч. 3 присвячене польсько-українській конференції у Варшаві 9 червня 1920 р. Характерним є матеріал «Від редакції», де повідомлялося: «Три роки тяжкої боротьби, три роки крові крапчих синів України, три тяжких роки голоду, холоду, страждань... І нарешті – незалежна Україна. Україна – без східної Галичини, Буковини, Бессарабщини, Закарпатської Русі, Холмщини, Підляшя, західнього Полісся, шости повітів Волині, без цілої лівобережної України... Україна – живе тіло, – без рук, без ног, без голови... Умерла наша радість... Але мрія про кращу будуччину України – не вмерла...» (1920. – Ч. 3). Підписи під матеріалами видання такі: О. Чужий, А. Поплавський, Марко Луцкевич, Пилип М. Кравчук, Paterfamilias, Ж., Парафіянин, Громадянин.

У Бересті в 1918 і 1919 рр. виходив «Вістник Крайового Комісаріату української народної республіки на Холмщину, Підляшшя і Полісся», редактором якого був П. Базилевич. Видання ділиться на «урядову» й «неурядову» частини з відповідним змістом. Цікавими є матеріали «Про Директорію Української Народньої Республіки» (ч. 4), «Декларація Української Директорії»; деякі публікації підписані так: С. Романський, Лікар В. Дмитріук, В. Забродський.

26 березня 1919 р. у Рівному вийшло перше число «Вільної України» – «безпартійної демократичної газети», яку редагували С. І. Кордуба, М. Черкавський. Друкувався часопис у Польовій друкарні Штабу Північної Групи, видавався «при участі українських діячів» (ч. 1) під шапкою «Нехай живе Українська Народня Республіка!». Обсяг – один аркуш, де подано рубрики: «По Україні», «За кордоном», «Хроніка», «Ріжні вісти», «Телеграми», «Оголошення», «Оперативний звіт Північної групи військ», «Офіціальна частина», «Вісти з Києва». Окремо представлено передові статті, накази отамана Оскілка, звернення, вірші агітаційного змісту. Загалом «Вільна Україна» мала стиль інформаційно-оперативного (тактичного) видання.

Найприкметнішим є редакційне звернення до потенційних читачів, в якому зазначено: «Сама назва нашої газети вказує яка є наша програма. Наша газета може під теперішню хвилю мати тільки безпартійний характер: бо живемо в такім часі, серед таких обставин, де всякі партійні спори мусять зійти на другий план. Становище, в яким знаходиться молода наша держава, прямо трагічне: зі всіх боків напирють на нас вороги. З заходу Поляки, зі Сходу Московські большевики, а їхня ціль одна: недопустити до цього щоб український народ став хазяїном на власній землі. Тому звертаємось з гарячим проханням в першій мірі до нашої міської та сільської інтелігенції, щоб надсилала нам по змозі як найбільше дописей про політичне, культурне та економічне життя даного міста чи села» (1919.– Ч.1). Інформаційні матеріали віддзеркалюють дух часу, протягом якого часопис виходив у світ. Авторами публікацій виступали Б. Палащук, Я. Волиняк, Грицько Правденко та ін.

З ініціативи холмських делегатів Центральна Рада ухвалила 27 листопада 1917р. резолюцію, згідно з якою Холмщина й Підляшшя поставали складовою частиною УНР. Відповідно до цієї резолюції в Берестейському мирі 9 лютого 1918 р. між Україною і союзом чотирьох держав визнано Холмщину й Підляшшя складовою частиною УНР. Приєднання цих територій до УНР, звичайно, викликало польські протести. Після поразки центральних держав Холмщину й Підляшшя окупувало польське військо. Влітку 1920 р. вони були окуповані радянським військом. Під час бойових дій з'явилося багато біженців із цих земель у Росію. До 1922 р. більшість утікачів повернулися на Холмщину й Підляшшя, хоча польська влада утруднювала їх повернення, зокрема української інтелігенції. Тому частина холмщан і підляшан залишилася в СРСР. Вважається, що через переселення українці втратили до 120 000 осіб.

Але навіть у складних політичних умовах функціонувала «Надія України» (Рівне, 1919. – 11 трав.) – «народна демократична газета», що мала вже традиційне гасло «Нехай живе Українська Народня Республіка!». Часопис «живий», інформаційно насичений. Під рубриками «Війна з Московщиною», «Офіціальна частина», «Вісти з місць», «Радіо і телеграми», «Оголошення», «Огляд преси», «Бризки життя», «Вісти з Києва» друкувалися такі матеріали, як-от: «Наші герої» О. І. Познякова (ч. 1), «Маленький фейлетон» П. Городецького (ч. 1), вірш «Весна» О. Олеся, «Користування землею» (ч. 1), вірш «Ведмежий суд» Є. Гребінки (ч. 2), стаття «Дев'ятий вал» (ч. 5), «З старовини» («Суд в Запоріжській Січі») (ч. 5), «Наші герої» («Житомирська школа юнаків») (ч. 5), «Головний отаман на фронті» (ч. 6), «Чого хочуть Польки?» (ч. 6) тощо. Серед підписів під публікаціями «Надії України» трапляються: отаман Осецький, отаман Мельник, П. Михайлович, С. Руданський, отаман Кованько, Українець, Іванович, С. Г., Старий козак, Правденко, К., Я. Савченко, Борозна, Х. Д., Правління та ін.

До цієї ж типологічної групи видань належить і «газета української народньої армії» «Український козак» (1919), що виходила в Нарневичах і Радзивілові. Це видання спеціальне, призначене для козаків Української Народньої Армії. «Пиши до свого товариша «Українського Козака» про все, що тебе інтересує, пиши про своїх товаришів, як вони там з ворогом б'ються... Про все це твій товариш «Український Козак» надрукує і розкаже», – звертається редакція до своїх читачів у ч. 1. Тут же подано теоретично-ідеологічну статтю «Чого ми повинні боротись із большевиками-комуністами?», де дохідливо доводиться: «Большевики вже посадили раз нам гетьмана. Тепер вони дограються з своїм нерозумним «комунізмом» до того, що посадовлять і царя». Найхарактерніші рубрики часопису: «З газет», «По Україні», «За большевицьким фронтом», «Вісти з-за кордону», «Від Культурно-Освітньої Управи ГУГШ». Вони, як правило, розміщені на 3-й і 4-й сторінках, оскільки перші шпальти займають теоретично-лозунгові матеріали на кшталт «Федерація чи самостійність?» (ч. 25). В одній з публікацій зазначено: «Свідомий Козак розуміє, що тільки сильним і скорим ударом наше військо прожене комуністів і з'єднається з повстанцями, які б'ють большеака в спину» (ч. 3). Документальну основу газети підкріплюють дописи інформаційного Бюро Армії (Інф. Б. А.); теоретично-соціологічно-статистичні публікації на взірець «Як большевики дбають про Україну» (ч. 3). Симптоматичний матеріал «Козакові 3-го Гайдамацького полку, Іванові С. про погроми» («Козаки! Не забувайте, що євреї є населення нашої землі. Коли вони будуть на нашій боці, то це для нас величезна допомога для вигнання московців і збудування Української незалежної республіки»). Публікації здебільшого криптонізовані: Н. Г., У.В., Тр. Ш., О. Телешівський.

З 9 лютого 1918 р. на західній Волині, Підляшші й Поліссі уряд УНР приступив до організації різних ділянок державної адміністрації. Для налагодження адміністрації уряд УНР створив губернський комісаріат Холмщини, західної Волині, Підляшшя та Полісся під проводом О. Скорописа-Йолтуховського з цен-

тром у Бересті. Комітет діяв до зайняття цих областей поляками, коли майже всіх урядовців його, як і вчителів, польська влада арештувала. Після репатріації з Росії вивезеної туди української інтелігенції, вона разом з суспільно-політичними діячами, які залишилися, взялася до розбудови національного життя на північно-західних землях [3, с. 558].

В таких умовах друкувався у Здолбунові «щоденник інформаційного Бюро Армії У.Н.Р.» під назвою «Дзвін» (1919), який редагував Комітет. Це була виразно пропетлюрівська, антибільшовицька інформаційно-оперативна газета, якість якої впливала на перебіг подій суцього дня («слово – на діло»). Для прикладу – короткий зміст одного випуску. Так, число 13 відкривалося закликком «Козаки-Стрільці! Бережіть набой і пістони! Збирайте гільзи і стакани і одсилайте їх до Штабу! Вони дуже потрібні!», далі йшла стаття Павла Мазюкевича «Що треба робити нашому урядові (четверта подача)», де автор писав: «Ледве чи не найтруднішим, а разом з тим і найважливішим питанням нашої державности є питання земельне». На другій сторінці Д. Б. в статті «Народне повстання в тилу большевицького фронту» резюмує: «Настрій населення міста і навіть більшости робітництва рішуче антибільшовицький, прихилений до Петлюри». Також у газеті подано інформаційні матеріали: «По Україні: оперативний звіт штабу дієвої армії; Постанови 1-го Дубенського Повітового Трудового Конгресу; З'їзд закарпатських українців». Під рубрикою «Вісти з-за кордону» представлено такі теми: «Інтернаціональна соціалістична конференція», «Про вхід Німеччини та Росії до союзу народів», «Про совітську систему» («Невдачна совітська система в Росії є виновницею повороту нового тамошнього мілітаризму і капіталізму»), «Поворот угорських монахинь до «цивілля».

Рубрика «Останні вісти» повідомляла зокрема: «... Сьогодні 5 травня у Рівне до Уряду прибув делегат від Українського Революційного Комітету повстанців проти Російських большевиків комуністів, який повідомив, що вся Полтавщина, Полтава, Васильків і інші місця в околицях Києва в руках повстанців. Військо повстанців підійшло вже на 7 верст до Києва. Російські большевики вивозять свої війська з України на Колчаківський фронт. Упр. П. і Інф.»). Різноманітними були оголошення («Потрібні негайно монтери, машиністи...», «Негайно потрібно трьох грамотних ретельних хлопців на посади кур'єрів» і т.д.). Редакція прохала: «Газету не знищуйте, а передавайте з рук до рук!!!».

Об'єднуючим мотивом всіх чисел «Дзвону» було гасло на першій сторінці: «Нехай живе Українська Народня Республіка». Редакція часопису дбала про різноманітну жанрову палітру – від байки «Інтернаціональна рада», фейлетону (присвячений В. Оскілку, якого газета піддає критиці), публіцистичних віршів («Міжнародне положення», «Веселий кутик») до аналітичних матеріалів, публікації важливих наказів із коментарями і без них («Приказ Народного Комиссариата по Военным Делам Троцкого», привітання Головному Отаманові С. Петлюри і т. п.). У часописі впорядковано рубрику «З газет» із відповідним оглядовим змістом. Особливістю технічного оформлення газети є її різношрифтовість, інтегральність у розміщенні рубрик. З-поміж дописувачів – С. Иванченко, О. Дац-ко, М. М., П. Михайлович, Павло Мазюкевич, (Н), (Стр.), О. Д., Д. К., Око. Дата виходу першого числа нам не відома, як і дата припинення випуску газети «Дзвін».

Філія «Інформбюро Армії У.Н.Р. при І-й козацько-стрілецькій (сірій) Дивізії» видавала у Луцьку неперіодичний часопис «Вістки сірих» (1919). Часопис мав основні гасла: «Хай живе Народня Українська Республіка», «Хай живе й міцніє Українська Народня Армія». Прикметним є оголошення: «Хто бажає вступити на службу до Першої Козацько-стрілецької (сірої) дивізії, той має звернутися по адресі: м. Луцьк, Волинь, Ріг Шосейної та Красної вулиці» (ч. 2). Загалом видання належить до типу бойових листків із закликком-проханням: «Сам прочитай і другому передавай! Із рук до рук, із хати до хати!».

Чимало матеріалів подавали перебіг політичних подій, як-от у статті «Антанта і Україна»: «Головний Отаман військ У.Н.Р. Петлюра відправив таку радіотелеграму українським послам в Бухаресті, Відні і Берліні: Молоде українське військо вже третій місяць веде уперту боротьбу з російськими більшовиками, захищаючи кожен клас рідної землі і зоставляючи її ворогові після упертих кривавих боїв» (ч. 2). Тут також уміщено публікації: «Звернення до селян», «Телеграми», «Бюлетень (Оперативний звіт Північної групи)», «В Луцьку» тощо. У ч.5 надрукована «Деклярація Луцької повітової трудової ради селянських і робітничих депутатів», «Військові події на Холмському фронті», «На злобу дня», «Лицарі-вояки», «Оголошення», «Нікрологи». Цікавим є аналітичний матеріал «Чи приходять Опанас без московських штанів, а Параска без запаски?». Деякі число загалом інформаційно насичені; наприклад, у ч. 14 опубліковано наказ Головного отамана Петлюри «Всім по колії козакам і старшинам», «Нота України мирній конференції», «Отаманові 1-ї сірої дивізії Абазі», «Де що про те, що кажуть взагалі і про те, що треба знати», «По Україні», «До громадянства Луцького повіту», «Луцьке Повітове Надзвичайне Земське Зібрання відбудеться 12 травня ц.р. з таким денним порядком», «Дайте хліба» («Москва. Світі комісарів звертається до селян з таким зазивом: Товариши крестьяне и рабочіе! К вам обрацається красная армія с братским призывом придти ей на помощь в минуты чрезвычайной ответственности перед лицом социалистической родины...»). Під публікаціями видання найчастіше стоять підписи: Інформбюро Волгубкома, Секретар Гольдберг, Росенко, Г. Д-ко, Гаркун, Сірій, Хома Б., М., УТА, ст. Скрипниченко.

Як бачимо, історичні обставини, в результаті яких Волинь, Полісся, Підляшшя та Холмщина були розділені між Польщею та Росією, завадили українським виданням періоду УНР трансформуватися в більш миролюбні – літературно-мистецькі, релігійно-церковні, шкільні та ін. Лише «Громадянина» (1917) продовжила «Громада» (1920, 1925, 1926), яка з листопада 1926 р. мала назву «Українська громада». Всі інші часописи – нововиниклі, тоді як «воєнні» (періоду УНР) як органи «краєвих комісаріатів», «української народної армії», «інформаційного Бюро Армії У.Н.Р.» припинили своє існування разом із поразкою визвольних змагань. Відстоювали українську самобутність в інформаційному просторі народів-сусідів уже видання інших типологічних груп, серед яких були українське дитяче видання «Сонечко» (1936–1939) і «двогизневік присвячений церковним і церковно-громадським справам» «Церква і нарід» (1935–1938) тощо.

У цей же час періодика активно боролася між собою, і ця боротьба, яка зав'язалася у 1917 р., тривала аж до 1939 р.

Політика як боротьба ідей, мистецтво – боротьба символів, знаків, образів, економіка – змагання еквівалентів, релігія – боротьба вір: все це так чи інакше задіяне у сферу ще однієї боротьби – інформаційної. І якщо засобам масової комунікації зводять пишні собори вищеназвані «влади» – це один бік медалі, а якщо вони самі як залежні чи незалежні від цих влад субстанції полемізують навколо глобальних чи локальних проблем за владу ілюзій – це вже другий бік медалі, на якому все одно, так чи інакше – кесар або герб. Бога немає.

Очевидна трюхаспектність теми: 1) українські часописи полемізують між собою; 2) політика польської та російської преси супроти української; 3) «українська преса на світовій виставці».

Ці полеміки часто проливають світло на причини «запечатання» тих чи інших українських часописів, на суто людські та політичні уподобання їх редакторів, хазяїв, якими часто є політичні партії, угруповання. Підводні рифи їх стосунків безпосередньо, емоційно дають про себе знати саме у листах одних до інших, тому й резонно виділити тему, пункт стосунків преси між собою, в таких от «пресових» умовах:

«Буржуазна демократія вписала на своїх прапорах в крикливій формі кличі про свободу слова і преси. Але мало цього. Кличі ті лягли в основу конституцій

всіх т. зв. демократичних республік і уважаються прямо першою заповіддю громадянських свобод в кожній такій республіці. На практиці толеранція преси кінчиться звичайно там, де преса перестає служити інтересам пануючої кляси, яка залюбки зве їх інтересами «святої» батьківщини, держави. Не інакше водиться і в польській т. зв. демократичній республіці, а навпаки польська пануюча кляса в переслідуванні всякої «нелюдяної» преси випередила далеко своїх побратимів поза межами Польщі. Переслідування ті прибрали застрашаючі форми головно з того часу, коли кермо держави перебрав в свої руки «не партійний», а наскрізь «діловий», «санаційний» уряд Грабського. Вся дійсно пролетарська преса, яка би ярко освічувала всі негативні сторінки «санаційного» експерименту п. Грабського, стала, само собою зрозуміле, для уряду п. Грабського невігідною і тому рішив він її зовсім придушити. У першу чергу пішли всі українські робітничо-селянські часописи, як «Вперед», «Земля і Воля», «Нова Культура», «Селянська Доля», а там згодом змушено до мовчанки і польські робітничо-селянські часописи а між ними і «Трибуну робітничу». Мало однак того, що всі старі видавництва були закриті, в переслідуванні преси пішла польська влада так далеко, що не допускає більше до створення ні одного нового робітничого видавництва не тільки на українських землях під Польщею, головно в Сх. Галичині, але і в корінній Польщі. А коли видавництво не знаючи про завіщання своєї діяльності, випустить чергове число часопису, то це число опиняється в цілості під поліційними печатками. Так було з «Нашим Шляхом» і «Нашим Стягом». «Щасливішим» під тим зглядом був «Голос Праці», який довідався про своє завіщення своєчасно. Але і те, «щастя» завдячує він не точности тутешніх властей, а ... тутешньому польському шовіністичному органу «Жице Волиня», який, будучи правдоподібно органом Луцької прокуратури, довідався про завіщення «Голосу Праці»...» [6].

Звідси зрозуміло, наскільки нерівними були вагові категорії польської та української преси. За польською стояла політична влада, за українською – у кращому випадку духовний ентузіазм, хоча були й парадоксально справедливі ситуації на користь українських мас-медіа, до прикладу, гучний процес «Дзвону» з виданням «Gazeta Poranna» у Варшавському Окружному Суді 20 лютого 1924 р., що закінчився поразкою часопису «Gazeta Poranna», редактора якої – п. Трайдоса – заарештовано на два тижні за зневагу редактора «Дзвону» Володимира Оскілка у статті «Атаман Оскілка». Крім того п. Трайдос був зобов'язаний сплатити 500 злотих польських. Виняток, як підтвердження правила? Тут слід ще зважати на факт, що «Дзвін» (1923–1928) – газета виразно антибільшовицька, але м'яко пропольська.

Однонапрямкові видання рекламували одні одних під час передплатних кампаній. І все ж базовою рисою міжчасописних відносин залишається полеміка. «У той час, як послі з УНДО складають у Сеймі свої заяви і пробують в досить негідний спосіб звести порахунки, преса не ундівська переказує про життя на галицькому терені в досить сумних барвах. Тижневик «Батьківщина» у ч.4 від 2 лютого ось так свідчить про українське галицьке життя: «З краю приходять тривожні вісті. Місцева інтелігенція відтягається від усякої творчої культурно-освітньої і політичної роботи. Одна її частина шугає десь у воздухах, з презирством гледить на усяку творчу щоденну роботу <...> вони спляють самі в собі безплідним вогнем гарючого у чистім полі тернового куща» <...> [5, с. 2]. У ч. 5 «Нового села» за 1936 рік знаходимо інформаційний матеріал про те, як зустріла польська преса виступ посла Цілевича під час дискусії щодо бюджету міністерства освіти: «Дальше писав «Вок», що п. Цілевич складав заяву не від цілого українського народу, бо велика частина українців не одобряє політики УНДО». Не милує ундівців і радикальний «Громадський голос», котрий у статті «Міняють переконання як рукавички» (ч. 4) оцінює ундівців, як групу щодо «татальности держави». У цій статті «Громадський голос» розповідає про редактора ундівського «Шляху нації» п. Зенона Пеленського

і його нову орієнтацію проти народовладдя. «Отакі вони галицькі діла і галицька політика: крок вперед, два назад, спочатку вліво, потім вправо. Вчаться люди танцювати!», – резюмує П. П-ий в «Українській ниві».

Щодо комуністичної преси, то навіть на світовій виставці в Парижі її не було: «На стенді було представлено коло 150 назв з усіх країн світу, крім, розуміється, Сovitів. Відомості про пресу українську в Сovitах були подані лише в діарамах» [7, с. 23]. Подібна зовнішня «полеміка» природно детермінувала ставлення до видань лівої орієнтації з боку центральніших і правіших, пропольських чи націоналістичних щодо українських, релігійних, кооперативних тощо.

Висновки та перспективи. Підсумовуючи сказане, варто зауважити, що насправду інформаційний простір 1917–1920-х рр. і 2017 р. подібні між собою в цілому комплексі соціокомунікаційних характеристик. Одержані в результаті аналізу західноукраїнської преси періоду УНР та подальших десятиліть засвідчують регіональну самобутність і водночас загальнонаціональну інтегрованість засобів масової інформації, які від початків формування пресового профілю регіону слугували важливим чинником культурного самоусвідомлення і політичного єднання нації. Колоніальні варіанти авторитаризму, тоталітарного тиску на культуру були руйнівними для національної ідеї, зумовлювали явища концептуальних деформацій, ідеологічного сервілізму преси. Лише незалежна держава може претендувати на автентично, глибинно національні органи засобів масової інформації і створювати політичні передумови для інформаційної відкритості суспільства. Періодичні видання УНР – явище особливе в історії української журналістики і належить до найбільш характерних історично зумовлених форм преси, оскільки вони функціонували як органи «краєвих комісаріатів», «української народної армії», «Інформаційного Бюро У.Н.Р.» і припинили своє існування разом із поразкою визвольних змагань, трансформували, втіливши свої ідеї у видання інших типологічних груп.

Основними центрами видання української преси Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя 20–30-х рр. ХХ ст. були Луцьк, Рівне, Холм, Кременець, Дубно, Біла. Актуальними темами дискусій періодики між собою поставали: політика (антипольська, протипольська, відповідно – російська), релігія (мова богослуження, ієрархічна підпорядкованість церкви), культура, шкільна справа, кооперація, становище селянства – тобто всі сфери суспільного життя, репрезентантами, дзеркалами яких є засоби масової інформації. Позитивний досвід «преси боротьби» дозволяє «не винаходити велосипед» при створенні модерних українських мас-медіа, тому загальні висновки про результат взаємодії преси та державних формо- і змістотворчих інституцій формулювати ще завчасно.

1. Бочковський О. Українська журналістика на тлі доби : Історія, демократичний досвід, нові завдання / Укр. техн.-госп. ін-т ; За ред. К. Костева, Г. Комаринського. – Мюнхен : [б. в.], 1993. – 205 с.

2. *Енциклопедія українознавства*: заг. частина / за ред. В. Кубійовича. – К., 1995. – Т. 1.

3. *Енциклопедія українознавства*: заг. частина / за ред. В. Кубійовича. – К., 1995. – Т. 2.

4. Мокрицький Г. П. Столиця України... Житомир, або Про невідомі факти з історії міста часів Української визвольної революції 1917–1920 років / Г. П. Мокрицький // Кожному мила своя сторона. – Житомир : Журфонд, 1997.

5. *Огляд преси* // Українська нива. – 1936. – Ч. 5.

6. *Свобода преси* // Праця. – 1924. – 28 верес.

7. *Українська преса на Світовій Виставі в Парижі* // Шлях. – 1938. – Ч. 1.

8. Яницький В. Час прокинутись!: лист до молоді / Василь Яницький // Волинське життя. – 1919. – Ч. 23.

UDC 007 : 304 : 070

Information support of the Ukrainian People’s Republic by the Western Ukrainian press

Pavlyuk Ihor, D.Sc. (Social Communications),

Shevchenko Institute of the Literature of the NAS of Ukraine, 4 Grushevsky St., Kyiv, 01001, Ukraine, e-mail: admin@ilnan.gov.ua

The article highlights the role of the active interaction of public institutions and the press of various political trends and engagements (religious, educational, socio-political) in the communication field on the verge of reformatting the fundamental foundations of the Ukrainian ethnos and the formation of an independent Ukrainian state, attempts to escape from colonial dependence, Approval of his original and worthy place in the global socio-political context, where the Ukrainian Linguistic and ideological features, the periodicals discussed among themselves and with hostile media outlets, demonstrating various ways and orientations towards a common goal: the building of Ukraine, and the repressants of certain discourses were specific patriotic personalities: priests, teachers, writers who for various reasons were in the press under pseudonyms, marking in various journalistic genres pro-Ukrainian ideologems, concepts, doctrines formed during the Ukrainian People’s Republic and traditionally continued in the years 1920–30 to the present time, the event in which a hundred years later developed a similar manner.

Key words: information space, ideology, state, newspapers, magazines, totalitarianism, democracy, communication.

Информационная поддержка УНР западноукраинской прессой Павлюк Игорь

В статье освещены ролевые тенденции активного взаимодействия общественных институтов и прессы разных политических направлений и ангажирований (религиозной, образовательной, общественно-политической) в коммуникационном поле на грани переформатирования фундаментальных основ украинского этноса и формирования самостоятельного украинского государства, попытки выхода его из колониальной зависимости, нахождение и утверждения им своего оригинального и достойного места в общемировом общественно-политическом контексте, где украинские по языковым и идеологическим признакам периодические издания дискутировали между собой и с враждебными средствами массовой информации, демонстрируя различные пути и ориентации к общей цели: построения Украины, а репрезентантами тех или иных дискурсов были конкретные патриотические личности: священники, учителя, писатели, которые по разным соображениям выступали в печати под псевдонимами, маркируя в различных журналистских жанрах проукраинские идеологемы, концепты, доктрины, сформированные собственно во время Украинской Народной Республики и традиционно продолжены в 1920–30 годах до нашего времени, события в котором через сто лет развиваются похожим образом.

Ключевые слова: информационное пространство, государственность, газеты, журналы, тоталитаризм, демократизм, коммуникация.

1. Bochkovsky, O., Siropolko, S. (1993), Ukrainian media on the background of day, Munich.
2. Kubyovych, V. (Ed.) (1995), Ukrainian Encyclopedia: Chapeau, Kyiv, vol. 1.
3. Kubyovych, V. (Ed.) (1995), Ukrainian Encyclopedia: Chapeau, Kyiv, vol. 2.
4. Mokritskiy, G. P. (1997), “The capital of Ukraine ... Zhytomyr, or unknown facts about the history of the city in the times of Ukrainian liberation revolution of 1917 –1920”, in *Everyone loves the little motherland*, Zhurfond, Zhytomyr.
5. “Press review” (1936), *Ukrains’ka nyva* [Ukrainian cornfield], is. 5.
6. “Freedom of the press” (1924), *Pratsya* [Work], September 28.
7. “Ukrainian press on the world exhibition in Paris” (1938), *Shliakh* [Way], is. 1.
8. Janicki, V. (1919), Time to wake up!: Letter to Youth, *Volyns’ke zhyttia* [Volhyn life], is. 23.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2017